В.В. Калетнік¹, І.А. Костюк², О.О. Возний³

¹Національний авіаційний університет, Київ

²Національний університет оборони України ім. І. Черняхівського, Київ

³Харківський національний університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків

ПРИВАТНІ ВІЙСЬКОВІ КОМПАНІЇ ЯК АСИМЕТРИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СТРИМУВАННЯ ПРОТИВНИКА

У статті на основі аналізу міжнародного досвіду розглядаються проблеми залучення приватних військових компаній до участі у військових діях в сучасних умовах. Досліджуються питання зміни ставлення до недержавних збройних формувань, оцінки проявів найманства з боку окремих держав і міжнародних організацій та можливості використання Україною приватних військових компаній як асиметричного інструменту протидії військовій агресії Росії. Зазначено необхідність подальшого пошуку механізмів вирішення неоднозначності у частині створення і застосування приватних військових компаній в Україні.

Ключові слова: приватні військові компанії, асиметричний потенціал, воєнний конфлікт, збройні сили, найманці.

Вступ

Постановка проблеми. Асиметричний воєнний конфлікт у сучасну епоху отримав широке розповсюдження і одна із причин цього полягає в тому, що в якості самостійних гравців на міжнародній арені все частіше виступають не лише держави – легітимні суб'єкти політики, але і різноманітні недержавні актори (парамілітарні структури та іррегулярні армії). На сьогоднішній день роль парамілітарних структур та іррегулярних армій зрівнялася з роллю збройних сил держав внаслідок заретушованого або гібридного характеру їх застосування. Особливо це стосується дій держав, які старанно ігнорують міжнародні норми і звикли реалізувати свої інтереси будь-якими способами, в тому числі й на зломі існуючих конструкцій міжнародної безпеки. До України це, на превеликий жаль, має безпосереднє відношення, оскільки кремлівські лідери відкрито виступають за знищення України як незалежної та суверенної держави. А якщо вести мову про приватні військові компанії (далі – ПВК) російського походження, то ми всі є свідками їх руйнівної і часто кровопролитної діяльності на окупованій території України, в Сирії, Лівії та інших куточках світу.

Для України питання пошуку асиметричних інструментів протидії військовій агресії РФ стало прерогативою не тільки наукових досліджень, а й обов'язковим напрямком роботи державного апарату в сфері забезпечення національної безпеки, а використання ПВК могло б стати саме одним із

таких інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення концептуальних засад та окремих аспектів цієї проблеми здійснили в своїх роботах такі науковці, як: Баранов С.М., Горбулін В.П., Горovenko В.К., Громовенко К.В., Кириченко С.О., Невзоров І.Л., Репешко П.І., Тютюнник В.П., Хотенець П.В. та ін. Разом із тим, віддаючи належне важливості та науковій цінності досліджень даних авторів, можна констатувати, що основна увага фахівців була прикута до вивчення міжнародного досвіду застосування ПВК, особливостей функціонування приватних армій в рамках міжнародного права та вивчення перспектив розвитку ПВК в Україні. Тому, необхідно визначити, наскільки для української держави міг би бути цінним такий досвід з точки зору розвитку асиметричного потенціалу.

Метою статті є обґрунтування розвитку ПВК, як асиметричного потенціалу стримування противника.

Виклад основного матеріалу

Асиметричні можливості, або, іншими словами нелінійні, нетипові, і при цьому ефективні методи ведення війни, застосовувались із самого початку соціальної організації людства. З розвитком суспільства асиметричні дії також еволюціонували. Відомий давньокитайський стратег Сунь Цзи вважав, що для перемоги над противником необов'язково мати однакову з ним армію, а достатньо нанести удар по його найбільш вразливим місцем. Класикою

можна вважати американо-в'єтнамську війну 1965 – 1973 років, після якої і з'явився термін “асиметричного протиборства” і “асиметричних способів ведення війни”. В цій війні могутня ядерна держава з мільйонною армією не змогла перемогти маленьку, економічно відсталу країну. Відомий британський вчений Ендрю Макк у своїй роботі “Чому великі держави програють малі війни: політика асиметричного конфлікту” визначав суть асиметричного конфлікту як політичну поразку великої держави у війні з завідомо більш слабким противником, коли перевага у воєнній силі не гарантує перемогу і при певних обставинах може бути навіть контрпродуктивною [16]. Сучасна інтерпретація асиметрії Стівена Меца, відомого аналітика Інституту стратегічних досліджень США, звучить так: “Асиметрія у військовій справі і у сфері національної безпеки – це уміння діяти, організовувати свою діяльність і мислити відмінним від опонента способом, захоплення ініціативи або забезпечення простору для маневру” [18]. Виходячи із концепції асиметрії, для держави, що обороняється важлива не воєнна перемога, а політична перемога у вигляді відмови противника нав'язати свою волю і перетворення війни у безглуздя для агресора. Якщо вести мову про асиметричний потенціал держави, то варто пам'ятати, що він формується всією країною, а це не лише технології і впровадження нових рішень в області науки й техніки, а в першу чергу – люди і їх нестандартний спосіб мислення, який призводить до своєчасно прийнятих, виважених рішень. Результат застосування такої унікальної і універсальної сили, як ПВК, і їх роль у сучасних збройних конфліктах лише зростає.

Фахівці стверджують, що історія використання найманців для підсилення воєнного потенціалу тягнеться тисячоліттями, а перші згадки про них з'явилися ще задовго до нашої ери. Сьогодні наймати людей у воєнних цілях являється непоганим бізнесом, до того ж практику використання таких “комерційних воїнів” можна спостерігати у багатьох державах світу. Цікавим є те, що найбільш відомі приклади використання послуг ПВК в районах ведення бойових дій відносяться навіть не до Росії, а до США. Зокрема, йдеться про діяльність американських компаній на території Іраку та Афганістану. Підраховано, що під час холодної війни такі компанії були створені в США, Великобританії, Ізраїлі і ПАР, але, що вкрай важливо, їх діяльність завжди проходила під патронажем відповідних держав. Після початку війни в Іраку була навіть створена асоціація західних приватних військових та охоронних компаній Private Security Company Association of Iraq, яка координує їх діяльність. До складу асоціації увійшло 40 військових та охоронних компаній. Існує велика різниця між військовими компаніями та військово-консалтинговою діяльністю, вважають пред-

ставники практикуючих військово-консалтингових компаній [20]. Приватні військові компанії (ПВК) – це формування, які пропонують спеціалізовані послуги, пов'язані з охороною, захистом, нерідко з участю у військових конфліктах, а також зі збором розвідувальної інформації, стратегічним плануванням, логістикою і консультуванням [20]. Приватні військові компанії (ПВК) є комерційними структурами, що пропонують спеціалізовані послуги, які пов'язані з участю у війнах і військових конфліктах, включаючи бойові операції, стратегічне планування, збір розвідувальної інформації, оперативну підтримку і логістику, підготовку, постачання, поставки, обслуговування. Вони мають такі характерні особливості: ПВК є зареєстрованими комерційними підприємствами з відповідною корпоративною структурою; в мотивації ПВК надають свої послуги головним чином для отримання прибутку, а не через політичні або інші причини. Основні послуги, які надають ПВК наведені на діаграмі (рис. 1).

Рис. 1. Основні послуги, які надають ПВК
Джерело: розроблено авторами.

Але від суто найманців ПВК відрізняються тим, що їх діяльність контролює держава, в якій вони зареєстровані. Окремі міжнародні ПВК навіть перевершують державні структури за кількістю персоналу. Зокрема, кількість співробітників британської Group 4 Securicor становить 657 тисяч людей. Фахівцями у сфері приватного військового бізнесу наголошується на тому, що ключовою відмінністю приватних військових компаній від загонів найманців є те, що такі компанії контролюються державою та працюють в її інтересах. Нині обсяг світового ринку приватних військових послуг становить 100 млрд дол. США [19].

Міжнародне традиційне право, як це закріплено в Статтях про відповідальність держави Комісії по міжнародному праву, визначає, що держава несе відповідальність за діяльність недержавних суб'єктів, що працюють в його інтересах. Держава, що підписує контракт з ПВК, несе відповідальність за її дії. Проте це відбувається лише стосовно інших держав, а не окремих громадян

Слід відзначити, що приватні військові компанії – це дієвий інструмент як у реаліях війни на південному сході України, так і в майбутній зовнішній політиці. Питання лише в тому, на що готова Україна заради відстоювання своїх національних інтересів.

Перша в сучасному розумінні ПВК – Watchguard International – була створена ще в 1967 році у Великобританії. Її засновником став полковник британської армії Девід Стірлінг [5]. Цілком природно, що, з точки зору держав-учасниць збройного конфлікту, використання ПВК має суттєві економічні і політичні переваги.

Показово, що сусідні з Україною держави вже не один рік практикують використання ПВК. Наприклад, згідно даним Національного інституту стратегічних досліджень, ще в 2012 році в Туреччині була створена перша ПВК SADAT International Defense Consultancy Inc. Її засновником став відставний бригадний генерал Аднан Танриверді (проходив службу в силах спеціальних операцій). Організація займається наданням консультаційних послуг у сфері оборони, реалізацією специфічних задач в сфері внутрішньої безпеки, а також проведенням звичайної і спеціальної військової підготовки та закупівлею боєприпасів. Крім того, в рамках світової традиції ПВК, турецька організація працює не лише на території своєї держави, але і за кордоном (насамперед, в Близькосхідному регіоні). Відомо, що в районі Перської затоки SADAT представляє компанія Al Aquid Trading.

В кінці 2019 року в Туреччині висунули ідею створення нової ПВК за прикладом відомої американської компанії Academy (в минулому Blackwater) або широковідомої російської організації “ПВК

Вагнера”. На думку засновників компанії SADAT, створення нової ПВК дозволить Анкарі обійти міжнародні механізми, які стосуються присутності іноземних військ [5]. Головний радник президента з військових питань Туреччини Аднан Танриверді також підкреслив, що боєздатність цієї ПВК буде достатньо високою за рахунок участі в ній бувших досвідчених військових, а озброєння і військову техніку можуть надати збройні сили.

Варто зазначити, що послугами ПВК активно користуються державні та неурядові організації, збройні формування, комерційні компанії, Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), чиї “блакитні каски” ніколи не були особливо ефективним інструментом вирішення міждержавних і етнічних конфліктів, і навіть Міжнародний комітет Червоного Хреста. Так, ПВК залучалися ООН до участі в миротворчих місіях в Боснії і Герцеговині (1996-2002), Косові (1999-2004), Судані (2005-2011) [6]. В перших двох із згаданих місій американська ПВК DynCorp набирала співробітників для американського континенту міжнародних поліцейських сил, готувала місцеві сили правопорядку. Однією із задач ПВК в Судані було проведення гуманітарного розмінування. Характерно, що спектр задач ПВК, в рамках контрактів з ООН постійно розширюється і як наслідок зростає потреба в їх послугах. Іншими словами, ПВК в ХХІ столітті міцно увійшли в життя сучасного суспільства і цілком конкурує з регулярними збройними силами.

ПВК РФ жорстко інтегровані у військову машину держави. Механізм їх використання цілковито знаходиться під контролем влади. До речі, саме у 2020 році після появи представників “ПВК Вагнера”, під час президентських виборів в Білорусі (апогей використання таємних військових угруповань Росією), їх стали відкрито зараховувати до ГРУ ГШ РФ. Це варто врахувати під час дискусії щодо користі створення ПВК в Україні. Навіть табір підготовки найманців “ПВК Вагнера”, як зазначають більшість ЗМІ, розташований в селищі Молькіно Краснодарського краю, на полігоні 10-ї бригади спеціального призначення Головного розвідувального управління ГШ РФ.

Тим часом, на фоні відносно мирного застосування російських найманців в Білорусі в інших державах бойовики з пропискою РФ розвели більш жорстку діяльність. Командування ЗС США на африканському континенті, влітку 2020 року, заявило про наявність низки доказів того, що Росія через “Групу Вагнера” продовжує постачати в Лівію бронетехніку, системи ППО, боєприпаси та інші матеріали, що призводить до продовження насилля в цій державі [12].

Раніше, в травні 2020 року, США прямо заявили, що зафіксували в Лівії російські винищувачі, і

звинуватили Кремль в підтримці з повітря своїх найманців “ПВК Вагнера”. Москва і дійсно переїмається про свою неформальну організацію не менше, ніж про підрозділи регулярних військ. В травні того ж 2020 року світові ЗМІ розповсюдили інформацію про вимушену евакуацію 1600 найманців “ПВК Вагнера” із зони боїв під Тріполі. А в лютому 2020 року президент Туреччини заявив, що в Лівії російська “ПВК Вагнера” нараховує 2500 осіб [1].

Цікавим свідченням і приводом для роздумів може бути травнева доповідь ООН минулого року, в якій зазначено, що на службі в “ПВК Вагнера” на території Лівії перебувають найманці з РФ, Білорусі, Молдови, Сербії і України. Такий стан справ свідчить про те, що здебільшого на боці Росії просто стоять гроші, які й досі з легкістю знаходять свій “живий товар”. Якщо безпосередньо взяти до уваги приклад російської агресії проти України, то, не дивлячись на відсутність правового поля, ПВК продовжують функціонувати і реалізовувати політику Кремля за допомогою воєнної сили. Не виключено, що саме представники таких компаній РФ здійснюють диверсії і організовують теракти на всій території України.

Досить цікаве розслідування “Приватна армія для президента: історія самого делікатного доручення Євгенія Пригожина” опублікувало в 2019 році авторитетне видання The Bell. В ньому досить детально розповідається про створення “ПВК Вагнера”, російської організації, яка засвітилась з відправкою найманців на схід України, в Сирію, Лівію, Судан і навіть у Венесуелу. Посилаючись на свої джерела, The Bell стверджує, що ідея створення ПВК з’явилася у генералів генштабу збройних сил РФ після таємних консультацій з якимось Ебенем Барлоу, бувшим офіцером південноафриканських збройних сил, який в 1989 році заснував фірму Executive Outcomes, фактично першу в світі ПВК. Начебто, ця епохальна зустріч відбулася під час форуму в Санкт-Петербурзі в червні 2010 року, куди Барлоу приїхав в якості учасника. Як стверджує The Bell, Барлоу забезпечив російських генералів всебічними даними про створення і можливості ПВК, і, навіть, запропонував варіанти адаптації такої організації до російських умов [10].

Дуже показовим є той фат, що Росія завжди офіційно заперечувала існування в державі ПВК. Але, в грудні 2018 року, про це несподівано заявив сам Володимир Путін, зазначивши при цьому, що у разі, якщо “ПВК Вагнера” не порушує російського законодавства, то вона має право працювати і прощтовхувати свої бізнес інтереси в будь-якій точці планети [17]. При цьому, слід зазначити, що в Росії передбачена кримінальна відповідальність за найманство у військових цілях.

Втім, в РФ і до “ПВК Вагнера” був солідний досвід використання державою найманців. В різних джерелах можна знайти дані, що в 1992-1995 роках на території Боснії постійно діяло декілька сотень “російських добровольців”, що застосовували тактику розвідувально-диверсійних груп. Таким же чином, під виглядом “добровольців, піднесених ідеями захисту інтересів Росії”, Кремль відправляв зв’язаних зі своїми спецслужбами найманців в Придністров’я і Нагірний Карабах, а пізніше – в Грузію, Україну і Сирію [9].

Характерно те, що РФ давно і старанно підводила законодавчу базу під ПВК, легалізація яких стала необхідною. Ще у 2008 році були прийняті відповідні поправки до російського закону “Об оружии”, які надали закордонним охоронним структурам корпорацій “Транснефть”, “Лукойл”, “Газпром” право використовувати службову зброю для забезпечення безпеки об’єктів [7; 15]. Але насправді, в Росії повної легалізації ПВК так і не відбулося, а відповідні законопроекти були відкликані. Стосовно ситуації, що склалася, експерти давно зробили правдоподібні припущення: оформлення нормативно-правової бази в Росії не відбулося через небажання вносити зміни до законодавчих норм та легалізувати на державному рівні ПВК, що де-юре дозволило Кремлю краще контролювати недержавні воєнізовані формування і де-факто здійснювати оперативні “зачистки” від небажаних елементів.

Варто зазначити, що законодавчих рамок діяльності ПВК на міжнародному та національному (за винятком США і ПАР) рівні в даний час не існує. Женевські конвенції не є перешкодою для західних ПВК навіть при використанні цими організаціями своїх контрактів у відкритих боях [4].

Розглянемо як регулюється діяльність ПВК в США і ПАР. В цих країнах існують два різні підходи.

Американський Закон про контроль за експортом зброї від 1968 року і наступні поправки до нього трактують експорт охоронних послуг, так само як і експорт військової продукції [20]. Жорстко регулюється те, кому ці послуги надаються, але не спосіб яким це здійснюється. Американським фірмам, які забезпечують військові послуги іноземним громадянам на території США або в зарубіжних країнах, необхідно отримати ліцензію від Державного департаменту США згідно з Правилами міжнародного переміщення зброї, за допомогою якого виконуються положення Контрольного акту щодо експорту зброї. Проте сам процес ліцензування не відбувається за стандартною процедурою. Не існує формального контролю діяльності після того, як ця ліцензія отримана, не забезпечується прозорість постачання щодо контрактів сума яких складає до 50 мільйонів доларів. Відповідальність за впровадження ліцензій-

ного контролю над комерційним експортом військових послуг американськими ПВК, в першу чергу, лягає на посадовців закордонних посольств (військових аташе), митну службу, яка також контролює експорт зброї та інших військових матеріалів.

Південноафриканська республіка в 1998 році прийняла Акт про іноземну військову допомогу, який регулює експорт військових послуг: діяльність найманців, що визначена як “участь в збройних бойових діях з приватною метою” заборонена як в ПАР, так і за кордоном, проте у цьому законі не йдеться про іноземних громадян, які працюють по найму і скоюють злочинні дії поза її територією; військова допомога, яку визначено як військові та пов'язані з збройними силами послуги, може забезпечуватися тільки окремими особами, які пройшли відповідне ліцензування і про що отримали особливий дозвіл з боку держави для кожного контракту окремо; органом нагляду, відповідальним за ліцензування, є Національний комітет із контролю над дозволеними видами зброї, що керується посадовцем уряду, який безпосередньо не пов'язаний з оборонною сферою [9]. Дія Акту про іноземну військову допомогу має мінливий успіх, завдяки ньому відбувається закриття деяких південноафриканських ПВК і реформування інших. Проте суди ПАР щодо подібних злочинів ухвалюють достатньо м'які вирoki. Досить значна кількість громадян ПАР надають послуги військового і охоронного характеру в Іраку та брали участь в миротворчій місії в Екваторіальній Гвінеї в 2004 році, де була залучено в конфлікт багато представників південноафриканських національностей, тому уряд ПАР нещодавно запропонував новий законодавчий базис для урегулювання цих питань. Акт про заборону діяльності найманців і заборону та регулювання іншої подібної діяльності на території збройного конфлікту намагається законодавчо вплинути на дії окремих осіб і фірм, що беруть участь в збройних конфліктах, які не знаходяться на офіційній військовій службі. Метою цього Акту є заборонити будь-яку участь приватних військових груп, яка не санкціонована Національним комітетом із контролю над дозволеними видами зброї, і надає південноафриканським судовим органам право застосовувати екстериторіальну юрисдикцію щодо будь-яких ПВК та їх співробітників.

Дослідимо можливість використання ПВК в Україні, як асиметричного інструменту протидії військовій агресії з боку Росії. Українські фахівці не раз відмічали у неформальних бесідах, що незаперечними перевагами ПВК являється фактично можливість їх застосування без офіційного рішення Президента [2]. Тобто, на міжнародному рівні не буде претензій до використання ПВК з метою оборони держави і проведення спеціальних операцій за кордоном, що в умовах жорсткого військового проти-

стояння, на фоні відсутності законодавчого закріплення, використання вже існуючих Сил спеціальних операцій за кордоном, може стати значною перевагою. Висловлюються і не менш логічні застереження про те, що в умовах хаотичної трансформації самої України, і наявного впливу олігархічних структур, контроль держави над такими ПВК може суттєво ускладнитися. Важливо усвідомити, що це лише вимушена відповідь на зовнішню агресію держави, яка і сама широко використовує ПВК, фінансуючи їх олігархічними структурами. Але, якщо той же організатор і натхненник “ПВК Вагнера” Євгеній Пригожин, у вигляді компенсації за зусилля зі збору спецназу, отримує статки за рахунок продажі сирійської нафти, то Україні варто було б підшукати інші механізми, особливо у питаннях контролю і координації таких структур з боку держави.

Президент Володимир Зеленський пропонує узаконити в Україні приватні військові компанії [22]. Фактично вони існують, але що потягне за собою їх узаконення? За словами президента Володимира Зеленського, наразі вже є щонайменше два проекти закону, які ймовірно будуть винесені на обговорення депутатам. Він запропонував учасникам Консультативної ради у справах ветеранів війни долучитися до напрацювання відповідного законопроекту, але обговорення ще не стартувало [22].

У комітеті Верховної Ради України з питань національної безпеки та оборони зазначили, що наразі на розгляді у них перебуває лише один законопроект, який внесено в роботу. Це “Проект Закону про військово-консалтингову діяльність”, який зареєструвала депутатка від президентської фракції “Слуги Народу” Ольга Василевська-Смаглюк. Його головна мета – працевлаштувати колишніх військових, легалізувати та забезпечити державний контроль за військово-консалтинговою діяльністю [11].

В законопроекті передбачено, що за діяльністю ПВК нагляд буде здійснювати Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері військово-консалтингової діяльності. До неї повинні увійти представники профільного Комітету Верховної Ради, Державної служби експортного контролю, МВС, МЗС, СБУ, СЗР, Міністерства оборони. Також, передбачено створення єдиного державного реєстру товарів військового призначення у суб'єктів військово-консалтингової діяльності [14].

Цікаво, що попри заяву президента, офіційні силові структури легалізацію ПВК не підтримують. Так, у Генеральному штабі Збройних сил України зазначили, що вони не підтримують ініціативу про військово-консалтингову діяльність, оскільки вважають, що “створення суб'єктів господарювання, які надаватимуть послуги військового або охоронного характеру, не узгоджуються із положенням

статті 17 Конституції України, відповідно до якої військовою діяльністю займаються виключно військові формування та правоохоронні органи” [11].

Серед ризиків можна вважати, що такі створені силові структури можуть діяти в інтересах олігархів та перебуватимуть під впливом певних бізнесових груп і реалізовуватимуть свої можливості всередині країни через рейдерства чи інші силові сценарії. Але це вже питання до правоохоронних органів, і загалом до державного регулятора, як це все слід регулювати. Однозначно, це має бути якимось ліцензуванням та доволі суворий контроль.

Поряд з цим, досвід ПВК можна буде використовувати і для підвищення рівня обороноздатності країни. На нашу думку, для держави тут є низка переваг. Насамперед – можливість залучення власних колишніх військових із бойовим досвідом до реалізації тієї діяльності, яка геополітично може бути цікавою Україні. Серед переваг – і можливість уникнення наслідків посттравматичного стресового розладу у ветеранів АТО (ООС). Ми бачимо, що в США, Росії, країнах Західної Європи в тих чи інших конфліктах, у країнах Азії або Африки, де офіційно не можуть бути війська США або Росії, там діють приватні військові компанії. При цьому значною мірою вони діють під патронатом спецслужб, розвідки. Колишній заступник секретаря Ради національної безпеки і оборони України генерал Сергій Кривоніс вважає, що ПВК необхідні Україні, оскільки вони можуть виконувати не тільки завдання зі знищення противника та проводити операції проти більш розвиненого у військовому сенсі ворога, але і стати “громовідводом” для людей, які вже залишили службу і роздумують над питанням “що робити після служби в армії”. Генерал вважає, що для них необхідно забезпечити можливість для працевлаштування, і тут якраз ПВК могли б відіграти свою позитивну роль [8].

Закон України “Про національну безпеку України” № 2469-VIII від 21 червня 2018 року значно лаконічніше сформулював поняття національної безпеки: “Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз”. Отже, механізм протидії загрозам національної безпеки в умовах гібридної війни – це сукупність ефективних та якісних методів, спрямованих на формування комплексу дій для захисту життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, який сприяє стійкому розвитку країни в умовах гібридної війни. Усвідомлення ситуації на міжнародній арені, співвідношення власних і чужих інтересів та можливостей, виникнення універсальних засобів збройного протистояння розвинутих країн світу зумовлює розумну ініціативу та необхідність переосмислення існуючих форм та

способів виконання спеціальних (прихованих, таємних) операцій [23].

Між тим, в Україні триває обговорення проекту “ПВК-ua”. 25 лютого 2020 р. в інтерв’ю “Радіо НВ” на підтримку запровадження в Україні компаній контакторів висловився Секретар РНБО України Олексій Данилов. “У мене позитивне ставлення до приватних військових компаній, – наголосив високопосадовець. – Ми живемо в сучасному світі, і якщо раніше компанії були тільки на державному рівні (державні війська), то сьогодні, я вважаю, у сучасному світі вже час переходити до приватних компаній. Інша справа – в який спосіб, де та для чого їх використовувати. Це вже питання іншого гатунку”. Олексій Мячеславович (особа з великим як управлінським, так і бізнесовим досвідом) має рацію – ПВК у світі, звісно, поширені, але їх призначення в українському варіанті та механізм запровадження потребують ретельної підготовки, прогнозування ризиків й комплексу наслідків. Як раз тут і виникають обґрунтовані запитання [20].

Неоднозначність статусу ПВК дає змогу “обійти” міжнародне право, швидко розширювати географію своїх операцій (у тому числі і спеціальних), нарощувати вплив у регіоні нестабільності, бути присутнім спецслужбам у конфліктній зоні, надає достовірну розвідувальну інформацію. Саме тому держава має контролювати діяльність ПВК, надавати визначеним Законом України “Про розвідку” № 912-IX від 17 вересня 2020 року [24] органам державної влади достовірну розвідувальну інформацію та вживати спеціальних заходів, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України в економічній, політичній, воєнній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах, зміцнення обороноздатності, економічного і науково-технічного розвитку, захисту та охорони державного кордону, що є основою для створення таких компаній. З огляду на всі ці вищезазначені обставини та світовий досвід застосування ПВК необхідне переосмислення власних форм та способів виконання специфічних операцій. Діяльність ПВК не бездоганна, має тонкощі та недоліки. Але все ж таки з професійної точки зору у цьому аспекті варто враховувати досвід американців, британців, китайців та ізраїльтян, які б навряд чи виділили великі кошти та зусилля на такі проекти. ПВК є досить дієвим інструментом для зміни світового політичного ландшафту, до того ж кооперативні війни допомагають виконати спектр делікатних завдань, якщо необхідно обійти законодавчі аспекти. Експерти Національного інституту стратегічних досліджень Валентин Горовенко і Вадим Тютюнник, в свою чергу, до важливого аспекту, який сприяє розвитку ПВК, відносять наявну широку пропозицію на ринку військових спеціалістів, що сформува-

лася у процесі значного скорочення збройних сил західних держав. За рахунок цього, ПВК мають можливість отримувати високопрофесійні кадри, не витрачаючи коштів на їхню підготовку [3]. Зокрема, американська компанія MPRI має дані на більш як 10 тис. офіцерів і сержантів, а компанія DynCorp дає роботу 23 тис. колишніх військовиків [13].

Чесно кажучи, згадані вище нюанси функціонування ПВК являються суміжними і можуть розглядатися на другому плані, тому що з точки зору розвитку асиметричної зброї Українська держава повинна відповісти на одне запитання: як буде застосовувати ПВК у силовій протидії противнику і як це буде відображено в законодавчому полі. Боротись зі злочинною діяльністю російських ПВК, Україна не може породити подібну злочинність як контрзахід.

Між іншим, в нашій державі відомо про існування щонайменше однієї ПВК “Омега Консалтинг Груп”, яка діє в рамках українського законодавства і являється почесним членом Торгово-промислової палати України. Послуги, які надає компанія, сертифіковані за міжнародними стандартами ISO 9001:2015 [21]. Компанія була створена в 2011 році і являється інтернаціональною спеціалізованою організацією, націленою на розвиток і підвищення боєздатності Збройних Сил України, роботу правоохоронних органів, органів державної безпеки, боротьбу з міжнародним тероризмом і конфліктом.

На основі проведеного аналізу можна визначити основні переваги та недоліки створення ПВК (наведено в табл. 1).

Таблиця 1

Основні переваги та недоліки створення ПВК

Основні переваги	Основні недоліки
можуть застосовуватись в обхід обмежень, які регулюють чинні механізми контролю	відсутність ідейної та ідеологічної мотивації особового складу
їх використання не викликає того невдоволення, серед населення місцевості, де проводиться операція, яке може викликати застосування регулярних збройних сил	можуть являти собою протипагу місцевим ЗС в державах зі слабкими політичними інституціями
можливість держави в будь-який момент заявити про непричетність до ПВК	відсутність єдиного плану заходів та єдиного оперативного центру управління військами і ПВК
втрати особового складу ПВК не враховуються в офіційних звітах урядів	відсутність законодавчих рамок діяльності ПВК

закінчення табл. 1

Основні переваги	Основні недоліки
більш високий професіоналізм у порівнянні з регулярними військами	відсутність обміну або неповні дані оперативного характеру
здатність до швидкого розгортання	—
більш гнучке оперативне управління	—
відсутність бюрократії	—

Джерело: розроблено авторами.

Головною перевагою застосування ПВК є те, що державна влада різних країн може застосувати ПВК в обхід обмежень, які регулюють чинні механізми контролю. Наприклад, законодавча база обмежує чисельність військового персоналу за кордоном, а ПВК не входить до тої кількості, також їх можна включити до складу будь-якої операції як підрозділ, адаптований до виконання специфічних (спеціальних, тайних) функцій. У багатьох країнах ПВК не зобов'язані надавати інформацію щодо своєї діяльності або своєї статті прибутку. Їх працівники в основному виконують діяльність як фахівці з консалтингу, а не військово-вслужбовці. Також перевага ПВК полягає в тому, що повністю відсутнє незадоволення серед населення місцевості, де саме проводиться операція, тому що це не регулярні збройні сили іншої країни, а мультинаціональні компанії для охорони важливих об'єктів (суб'єктів). Крім того, немає незадоволення власного населення, тому що не буде офіційних поранених та втрат серед збройних сил, державі не треба виплачувати рідним кошти за загибель їхнього родича. Ще один важливий аргумент на користь ПВК – те, що вони можуть перебувати у так званій “сліпій зоні юрисдикції” всіх держав та виконувати спеціальні (приховані) операції. Саме режим прихованості та змога вести латентну політику цікавлять більшість держав. Законодавча база, яка регулює діяльність ПВК, не є доопрацьованою, особливо за кордоном, що призводить до неможливості їх контролювати. Конвенцію ООН про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців ратифікувало тільки 35 країн, і вона великою мірою непридатна для протидії новим викликам. Здебільшого в національному законодавстві окремих країн також немає ефективних механізмів притягнення найманців до відповідальності за їхні злочини. Тому заперечення будь-яких зв'язків ПВК із державою та національними і відомчими спецслужбами є вагомим аргументом для їх застосування.

Наразі, ситуація навколо ПВК продовжує залишатися не однозначною, і питання в тому хто візьметься за реалізацію такого досить не простого завдання поки що залишається відкритим.

Висновки

Асиметричний потенціал має безліч форм: від хитромудрої міжнародної політики і підтримки політичних рухів до таємних збройних організацій і системи інформаційної організації. Даний потенціал багатоплановий і багатоликий, і правда для України полягає в тому, щоб довести його до можливості використання.

Такий асиметричний потенціал формується в умовах кардинальних трансформацій: в досить розмитій обстановці, відсутності поля бою і лінії фронту, загальної участі у війнах майбутнього, так і фундаментальних змін самих збройних сил під впливом сучасних технологій.

Одним із дієвих кроків у напрямку формування асиметричного потенціалу стримування противника міг би стати розвиток власних ПВК, як неоднозначного, з точки зору фахівців, складного та багатогранного явища.

Попри все це, нам доведеться погодитися з тим, що ядро потенціалу війни майбутнього будуть складати комбіновані компоненти регулярних і напіврегулярних військ, створених на базі частин і підрозділів спецназу, а специфічний характер воєнних дій буде присутній всюди.

Що стосується війни з переважаючим і сильним в класичному озброєнні противником, то тут особливо важливо відмовитися від звичних, традиційних, стандартних бойових дій і поставити на чільне місце нові, неочікувані для противника способи ведення війни.

Слід відзначити, що приватні військові компанії на основі міжнародного досвіду могли б зіграти свою позитивну роль. Враховуючи те, що світ змінюється та його війни теж, у нинішній війні четвертого покоління процес приватизації військових функцій неминучий, оскільки існування гібридних війн та конфліктів спричинятиме попит на військові послуги. З метою забезпечення національних інтересів і безпеки України, збільшення ефективності виконання спеціальних заходів нашої держави (проведення делікатних операцій особливого характеру) створення підконтрольних ПВК є ефективним інструментом для виконання спеціальних (прихованих, таємних) операцій, якщо необхідно обійти міжнародні законодавчі норми.

В сучасних трансформаційних умовах варто було б утворити мережу центрів підготовки, й український досвід міг би бути важливим для різних іноземних армій. А наші військові, які пройшли війну, могли би працевлаштуватися і бути дуже корисними в сенсі підготовки структур і передачі свого досвіду. І у такий спосіб вони б могли свою енергію і свій мілітаризований дух використовувати вже у позитивних цілях, а не на війні. На нашу дум-

ку, це дуже важливий вектор розвитку, який треба розвивати. Неможливо залишити поза увагою те, що для створення своїх приватних військових компаній потрібна правова база, яка б чітко регламентувала їхнє можливе використання в Україні та в інших країнах і чітко визначала би кордони дозволеного і недозволеного.

Отже, крім безпосередньої участі в бойових діях, приватні військові компанії можуть бути ефективним рішенням і в інших напрямках, таких як підготовка збройних сил і поліції України та дружніх зарубіжних держав; охорона українських дипломатів; охорона посольств і консульств України за кордоном; представлення інтересів українського військово-промислового комплексу за кордоном. За достатньої уваги держави діяльність приватних військових компаній має всі шанси на те, щоб стати однією з прибуткових і високоефективних сфер. Функціонування приватних військових компаній – це потужний провідник зовнішньої політики держави і надійний захисник національних інтересів. На основі цих найважливіших двох векторів розвитку для будь-якої держави навіть такі важливі питання, як забезпечення робочих місць для звільнених у запас військовослужбовців, поліпшення іміджу військових і підвищення боєздатності держави, відходять на другий план.

Сучасні війни частіше розглядають у рамках теорії та практики ведення війн четвертого покоління (The 4th Generation of Warfare), чи стратегії 4GW – як самостійний вплив на противника, націлений на його супротив. Мета стратегії 4GW – неофіційно вплинути на противника таким чином, щоб він був емоційно не спроможний протистояти, створити атмосферу загальної нестабільності, страху та невпевненості, відволікти увагу опонента. Основними принципами, на яких базується стратегія такої війни, є: принцип асиметричності, принцип маневреності, принцип взаємодії, принцип “партизанської війни”, або “війни без правил” принцип хаосу, принцип спецпідготовки, принцип прихованості.

У війнах четвертого покоління ПВК є найадаптованішим підрозділом у такому гібридному середовищі. Саме використання корпоративних солдат (в обхід військових протоколів та угод про припинення вогню) є неминучою реальністю. Нині війна в нашій державі триває, Україна перехоплює ініціативу на фронті. Після цього одразу підписується чергове перемир'я і одразу в гру вступають ПВК РФ, котрі перехоплюють ініціативу на фронті, збивають літаки з десантниками тощо [20]. Тому користь, яку могли б мати спецслужби України від створення підконтрольних ПВК, очевидна хоча б у цьому напрямі. Стає зрозуміло, що основним міжнародним досвідом є специфічна форма застосування ПВК. Створення підконтрольних подібних корпорацій

притаманні всім країнам світу, які беруть участь у війнах та конфліктах, а їх таємна дипломатія не спроможна просувати національні інтереси без залучення таких компаній.

Список літератури

1. Баранов С.М. Міжнародний досвід та особливості функціонування приватних військових компаній: ретроспективний аналіз / С.М. Баранов // Інфраструктура ринку. – 2020. – № 40. – С. 125-128. <https://doi.org/10.32843/infrastruct40-21>.
2. Горбулін В.П. Как победить Россию в войне будущего / В.П. Горбулін. – К.: Брайт Букс, 2020. – 256 с.
3. Горovenko В.К. Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні / В.К. Горovenko, В.П. Тютюнник // Наука і оборона. – 2013. – № 3. – С. 32-39.
4. Громовенко К.В. Кодифікація норм про приватні військові та охоронні компанії у міжнародному праві / К.В. Громовенко // Актуальні проблеми політики. – 2012. – № 46. – С. 118-125.
5. Кириченко С.О. Армії найманців. Перспективи розвитку приватних армій. Солдати удачі (перша частина) / С.О. Кириченко // Оборонний вісник. – 2020. – № 2. – С. 8-15.
6. Кириченко С.О. Армії найманців. Перспективи розвитку приватних армій. Солдати удачі (друга частина) / С.О. Кириченко // Оборонний вісник. – 2020. – № 3. – С. 12-19.
7. Невзоров І.Л. Приватні військові компанії та право: гострі питання, деякі світові тенденції нормативного регулювання / І.Л. Невзоров, П.В. Хотенець // Збірник наукових статей і тез доповідей на науково-практичній конференції до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові “Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917-2017 рр.)”. – Харків, 25 листопада 2017 р. – С. 212-214.
8. Офіційний сайт DELO.UA. В СНБО предложили создать в Украине частные военные компании. – Режим доступу: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/v-snbo-predlozhili-sozdat-v-ukraine-chastnye-voe-364223/>.
9. Офіційний сайт INFORMNAPALM.ROCKS. Приватні військові компанії Росії: виконуючи злочинні накази Кремля. – Режим доступу: <https://informnapalm.rocks/privatni-viyskovi-kompaniyi-rosiyi-vykonuyuchy-zlochnni-nakazy-kremlya>.
10. Офіційний сайт THEBELL.IO. Частная армия для президента: история самого деликатного поручения Евгения Пригожина. – Режим доступу: <https://thebell.io/41889-2>.
11. Офіційний сайт NRCU.GOV. Військово-консалтингові компанії не будуть залучені до прямих військових дій – наредп Василевська-Смаглюк. – Режим доступу: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=92661>.
12. Офіційний сайт USA.ONE. Африканское командование США: “группа Вагнера” активно участвует в конфликте в Ливии. – Режим доступу: <https://usa.one/2020/07/afrikanskoe-komandovanie-ssha-gruppa-vagnera-aktivno-uchastvuet-v-konflikte-v-livii/>.
13. Привалов К. Псы войны на поводке [Електронний ресурс] / К. Привалов // Итоги. – 2004. – № 18(412). – Режим доступу: <http://www.itogi.ru/archive/2004/18/70889.html>.
14. Проект Закону України “Про військово-консалтингову діяльність № 3005 від 04 лютого 2020 року” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI01319I.html.
15. Репешко П.І. Приватні військові компанії у воєнних діях: найманство у нових політичних умовах / П.І. Репешко // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. – 2009. – № 109. – С. 102-104.
16. Селиванов А. Асимметрия в военном деле. Залог успеха, или Длинный путь к победе в лабиринте локальных сражений [Електронний ресурс] / А. Селиванов, С. Чварков // Независимое военное обозрение. – 2020. – № 9. – С. 4-5. – Режим доступу: https://nvo.ng.ru/nvo/2020-03-12/1_1085_asymmetry.html.
17. Official site CSIS.ORG. The Expansion of Russian Private Military Companies. – Available at: <https://russianpmcs.csis.org>.
18. Official site NDUPRESS.NDU. Asymmetry is Strategy, Strategy is Asymmetry. – Available at: <https://ndupress.ndu.edu/JFQ/Joint-Force-Quarterly-75/Article/577565/asymmetry-is-strategy-strategy-is-asymmetry/>.
19. Офіційний сайт HVYLYA.NET. Приватні військові компанії та політична криза в Україні. – Режим доступу: <https://hvylya.net/analytics/geopolitics/privatni-viyskovi-kompaniyi-ta-politichna-kriza-v-ukrayini.html> (дата звернення: 24.03.2020).
20. Семенюк Ю.В. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави / Ю.В. Семенюк // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. – 2020. – № 2. – С. 230-234. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/38>.
21. Офіційний сайт OMEGA-CONSULTING.COM. Your defense and security provider your defense and security provider. – Режим доступу: <http://www.omega-consulting.com.ua/>.
22. Офіційний сайт PRESIDENT.GOV.UA. Володимир Зеленський виступає за розробку загальнонаціонального плану з подолання проблем ветеранів та сімей загиблих військових. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/>.
23. Закон України “Про національну безпеку України № 31 від 2018 р.”. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2469-19#Text>.
24. Закон України “Про розвідку № 808 від 2020 р.”. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/912-20#Text>.
25. Горбенко В.М. Оцінювання можливих механізмів досягнення Російською Федерацією політичних цілей в Україні з використанням концепцій стратегічного паралічу та операцій на основі ефектів / В.М. Горбенко, О.А. Коршець, Н.О. Королюк // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. – 2020. – № 1(63). – С. 113-123. <https://doi.org/10.30748/zhups.2020.63.15>.

26. Денсжкін М.М. Вплив оцінювання та аналізу спроможностей на визначення заходів розвитку Збройних Сил України / М.М. Денсжкін // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. – 2018. – № 3(57). – С. 57-64. <https://doi.org/10.30748/zhups.2018.57.08>.

27. Хомчак Р.Б. Метод визначення внесків видів (родів) військ у потрібний рівень боєздатності Збройних Сил України під час їх застосування (відбиття збройної агресії) / Р.Б. Хомчак // Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил. – 2020. – № 4(66). – С. 35-39. <https://doi.org/10.30748/zhups.2020.66.04>.

Надійшла до редколегії 02.03.2021

Схвалена до друку 12.05.2021

Відомості про авторів:

Калетнік Василь Васильович

аспірант
Національного авіаційного університету,
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-1447-3581>

Костюк Ігор Анатолійович

ад'юнк
Національного університету
оборони України ім. І. Черняхівського,
Київ, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-7185-3671>

Возний Олександр Олександрович

старший науковий співробітник
Харківського національного університету
Повітряних Сил ім. І. Кожедуба,
Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-8633-6781>

Information about the authors:

Vasyl Kaletnik

Doctoral Student
of the National Aviation University,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1447-3581>

Ihor Kostiuk

Doctoral Student
of Ivan Chernyakhovsky National Defense
University of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-7185-3671>

Oleksandr Vozny

Senior Research Associate
of Ivan Kozhedub Kharkiv
National Air Force University,
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8633-6781>

ЧАСТНЫЕ ВОЕННЫЕ КОМПАНИИ КАК АСИММЕТРИЧНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ СДЕРЖИВАНИЯ ПРОТИВНИКА

В.В. Калетник, И.А. Костюк, А.А. Возный

В статье на основе анализа международного опыта рассматриваются проблемы привлечения частных военных компаний к участию в военных действиях в современных условиях. Исследуются вопросы изменения отношения к негосударственным вооруженным формированиям, оценки проявлений наёмничества со стороны отдельных государств и международных организаций, и возможности использования Украиной частных военных компаний, как асимметричного инструмента противодействия военной агрессии России. Указана необходимость дальнейшего поиска механизмов разрешения неоднозначности в части создания и применения частных военных компаний в Украине.

Ключевые слова: частные военные компании, асимметричный потенциал, военный конфликт, вооруженные силы, наемники.

PRIVATE MILITARY COMPANIES AS AN ASYMMETRIC POTENTIAL OF DETERRING THE ENEMY

V. Kaletnik, I. Kostiuk, O. Vozny

In modern conditions, conventional, classical wars are becoming less and less likely forms of military force, and come to the fore the latest forms and methods of armed struggle of asymmetric and hybrid nature, due to the emergence in the international arena as independent players of non-state actors (paramilitary structures and irregular armies). Therefore, states face the question of understanding the nature, principles, mechanisms of asymmetric counteraction. For Ukraine in the conditions of military aggression of the Russian Federation, the issue of finding and developing mechanisms of asymmetric counteraction has become the prerogative not only of scientific research, but also a mandatory direction of the state apparatus in the field of national security. The purpose of this article is to analyze the experience of private military companies in terms of developing the asymmetric potential of Ukraine. The main attention during the research was focused on the study of international experience in the use of private military companies, the peculiarities of the functioning of private armies under international law and the study of prospects for the development of private military companies in Ukraine. In the study, the authors used methods of theoretical analysis and content analysis, historical method, monographic method, method of systematization to identify and specify the author's position within the studied issues. Based on the analysis of international experience, the article considers the problems of involving private military companies in military operations in modern conditions. The issues of changing the attitude to non-state armed formations, assessment of mercenary manifestations by individual states and international organizations and the possibility of using Ukraine's private military companies as an asymmetric tool to counter Russia's military aggression are studied. The need for further search for mechanisms for resolving contradictions in the creation and use of private military companies in Ukraine is noted.

Keywords: private military companies, asymmetric potential, military conflicts, armed forces, mercenaries.